

KERKORAAL

verschijnt 4 keer per jaar
jaargang 8 - april 1983

Contactorgaan van de "Amici Cantus Gregoriani".
Tijdschrift voor Gregoriaans.

Redactie: Marie-Louise Egbers, Ger Koppenens, Jos leenen, Rens van de Laar, Silvère van Lieshout, Martin Polspoel.

Redactie en administratie: Burg. van Houtlaan 32,
5701 GH Helmond.
Tel. 04920 - 38571.

Abonnement f 25.-- per jaar overmaken op: AMRO-Bank Helmond
Rek.nr.: 42.06.65.323 Bankgiro 1065135 t.n.v. L. v.d. Laar.

Druk: Drukkerij Aarle-Rixtel B.V. te Aarle-Rixtel.

-O-

De "Amici Cantus Gregoriani" is een kring van mensen die zich verbonden weet met het Gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende financiële bijdrage de verschijning van dit tijdschrift alsmede andere op het Gregoriaans gerichte activiteiten mogelijk maakt.
Inlichtingen op het redactieadres.

INHOUD

VAN DE REDAKTIE	1
TOELICHTING BIJ DE OMSLAG	2
BEGINNERSCURSUS GREGORIAANS	3
THEORIE VAN HET GREGORIAANS II, J. Leenen	4 - 13
UIT HET KOOR GEKLAPT, P. Gruijthuizen	14 - 15
HET GREGORIAANS; ZIJN HISTORIEK - ZIJN SCHOONHEID II, Prof. Dr. J. Robijns	16 - 20
HET NIEUWE PSALTERIUM MONASTICUM, Pater Pouderoijen	21 - 26
MEDEDELINGEN	27 - 28

VAN DE REDAKTIE

Met deze aflevering van "kerkoraal" beginnen we al weer aan de achtste jaargang.

Onder de kop **BESPREKING** vindt U 3 artikelen, te weten:

- een verslag van de basiscursus Gregoriaans welke in Helmond gehouden is.
- deel II uit de serie "Theorie van het Gregoriaans" van Jos Leenen. Het onderwerp dat wordt behandeld is de notatie.
- Het 3e artikel is van de hand van Peter Gruijthuisen en gaat over zijn Gregoriaans koor in Nederwetten.

Onder de kop **ACHTERGRONDEN** het 2e en laatste deel van het referaat dat door Prof. Dr. Robijns uitgesproken is op 28 november 1982 in Achel.

Pater Pouderoijen van de abdij in Vaals schreef een artikel over het nieuwe psalterium monasticum. In deze "kerkoraal" deel I.

Zoals gewoonlijk besluiten we met de rubriek **MEDEDELINGEN**.

TOELICHTING BIJ DE OMSLAG

Christus' hemelvaart

Aschaffenburg, Bibliotheek van het kasteel Ms. 13, fol. 54 v.

Afmeting van het blad: 34,2x26 cm.

Afmeting van het beeld; 25x18,9 cm.

Evangelieboek. Vervaardigd te Mainz, rond 1200. Dit manuscript komt uit de bezitting van Lothar Franz van Erthal, de kanselier van de laatste keurvorst van Mainz. De miniator, die dit evangelieboek verluchtte, is eveneens de schrijver van de fragmenten van een Cisterciënserbrevier, bewaard in de Staatsbibliotheek te Hamburg (in scrin. I).

Het evangelieboek is van a tot z met gouden letters geschreven en naar zijn pracht aan beelden als naar zijn grootst formaat een zeldzaamheid voor zijn periode, omdat op dat ogenblik de voorkeur van de miniatoren niet zozeer meer ging naar de evangelieboeken voor liturgisch gebruik dan wel naar het kleine, slanke gebedenboek voor de leken bestemd. Deze miniator neemt met de beeldhouwer van de stichterfiguren der Naumburgse kathedraal een plaats in tussen de grootmeesters der 13e eeuw en hield, zoals die nauw contact met de Franse kunst; het evangelieboek wijst o.a. op de kennis, die de kunstenaar had van het beroemde psalmboek van de H. Lodewijk (Paris, Bibl. Nationale, Cod.lat. 10525).

Zegevierend, de rechterarm zegenend geheven, stijgt Christus van op van de Olijfberg, waarop hij zijn voetsporen nagelaten heeft, op een wolkbank hemelwaarts: "Een wolk onttrok Hem aan hun blikken" (De Handelingen der Apostelen I, 9). Schitterend, jeugdig staat Maria in het midden der apostelen, die hun ogen strak naar de hemel houden, terwijl zij zelf, biddend, de geopende handpalmen verheft. Een der verzen, die het beeld omlijsten, paraphraseert de boodschap, die, volgens de Handelingen der Apostelen (I, II), "twee mannen in witte kleding" aan de discipelen brachten, nl. dat Jezus zal terug keren. Hier wordt, in tegenstelling met de woorden van de H. Schrift, dit bericht ook tot Maria gericht. Dit zal ons in deze periode van Maria-verering geenszins verwonderen.

De "twee mannen in witte kleding" worden door beide in het wit geklede engelen uitgebeeld, die in snelle vaart naar de aarde dalen bij degenen die achterbleven, terwijl bovenaan twee andere engelen zwevend neerknielen om Christus in het Rijk zijns Vaders de eerste hulde te brengen.

BEGINNERSCURSUS GREGORIAANS

Wanneer mij wordt gevraagd of ik een "verslagje" wil schrijven over de Beginnerscursus Gregoriaans die ik heb gevolgd, sta ik even in beraad. Wat wordt er eigenlijk van mij verwacht? Als ik met de feiten kom aandragen zal ik in een paar zinnen klaar zijn:

"De cursus werd gegeven in Helmond, georganiseerd door het Ward Centrum Nederland samen met Amici Cantus Gregoriani; 10 achtereenvolgende dinsdagen van 19.30 u. tot 22.00 u. De animo was dermate groot dat er in twee groepen gewerkt moest worden: 16 dames werden onderricht door Jos Leenen, de 18 heren door Silvère van Lieshout."

Punt, uit; einde verslag.

Moet ik echter mijn persoonlijke ervaring van de cursus op papier zetten, dan vraag ik mij af wie daar wat aan heeft. Niet ieder zal zich hierin herkennen. De een komt wat meer beslagen ten ijs dan de ander. Sommigen "doen" al jaren Gregoriaans, een enkeling zoals ik wil er gewoon meer van weten.

Want wat mij bezighoudt is de vraag: wat hééft het Gregoriaans dat het al die tijd is blijven bestaan? Goed, het heeft soms tijden op een laag pitje gestaan, maar dat pitje is toch maar nooit gedoofd.

En dan worstel je een paar dikke boeken door, leest geweldige theoretische verhandelingen, maar het blijft allemaal op een afstand. Vooral als je niet in de gelegenheid bent het zingen te beoefenen.

Het volgen van lessen leek me dan ook de aangewezen weg. Samen met een collega meldde ik me aan voor de cursus in Breda. Eerste teleurstelling: bij gebrek aan belangstelling ging die niet door.

Dan deze cursus in Helmond. Na afloop moet ik zeggen: natuurlijk was het soms erg taai, al die theorie die je maar meteen in praktijk moest brengen. Ik heb daar "do-re-mi-end" vrij-ritmisch staan zwaaien met beide armen in groepen van twee en drie. Fraai was het niet, synchroon nog minder, en muziek al helemaal niet, want dat is volgens Augustinus "de kunst van de **schone** beweging" (zie kerkoraal 1982, 4, p.78)

Het was dan ook echt niet te danken aan eigen inzicht dat ik het uiteindelijk doorkreeg. Die eer komt de docenten toe die met optimisme en taaie vasthoudendheid ons steeds lieten herbeginnen. (En huiswerk meegaven dat voor sommigen een zware opgave bleek te zijn).

Vraagt U nu of ik na 10 lessen Gregoriaans kan zingen, dan moet ik ontkenkend antwoorden. Het begin is gemaakt, met als logisch gevolg dat ik me heb aangemeld voor de vervolgcursus. Op deze manier hoop ik ook nog eens het geleerde in praktijk te kunnen brengen.

Een cursiste.

THEORIE VAN HET GREGORIAANS II

Notatie

Hoe is de specifieke notatie van het Gregoriaans gegroeid tot wat het nu is: een notenbalk met 4 lijnen, met een do- of fa-sleutel en noten in kwadraatschrift.

Dat het uitvinden van een behoorlijke notatie van een melodie niet zo eenvoudig was, moge blijken uit het onderstaande artikel.

De christenen uit de eerste eeuwen konden d.m.v. schrift hun gedachten vastleggen. Ze waren nog niet in staat om melodie op schrift te stellen. Muzieknotatie was aan de zangers vreemd. Alhoewel. Het systeem van de Grieken om d.m.v. letters de muziek te noteren was bekend. In de schrijfkamers van de kloosters, waar alles en alles werd overgeschreven met een bewonderenswaardig engelengeduld, is ook Boëthius' "De Musica" overgenomen, met daarin de Griekse notenschriften. Nooit echter is door de monniken de relatie gelegd tussen de notatie in de schrijfkamers en de klanken in de zangkamers. Met veel moeite en geduld, daarbij gebruik makend van allerlei ezelsbruggetjes, werden de melodieën in de dom- en kloosterscholen nl. van buiten geleerd.

De studie van het hele repertoire duurde oorspronkelijk negen jaar. Men kan zich afvragen waarom een notatie zolang op zich liet wachten. Er wordt wel verondersteld, dat er in de eerste eeuwen geen behoefte bestond aan een vorm van notatie, omdat enerzijds de vroegchristelijke muziek eenvoudig genoeg was, anderzijds de solistische improvisatie vluchtig was.

Het hele repertoire zou echter geen vijf eeuwen lang ongeschonden bewaard zijn gebleven, als de mondelinge traditie niet geholpen was door de uitvinding van het muziekschrift. Tot dan toe moest men zich behelpen met geheugensteuntjes.

- De psalmteksten kenden de zangers van buiten.

Van Hieronymus of tot Karel de Grote was het zelfs een vereiste voor geestelijke personen om het hele psalter van buiten te kennen. Men kan zich echter afvragen of de psalmodieformules niet eerder het geheugen ondersteund hebben. Door ze te zingen op de geëigende formules, konden de psalmverzen eerder geleerd krijgen. De psalmverzen in de vertaling van Hieronymus vertoonden nl. dikwijls weinig samenhang.

- Bepaalde gezangen werden vaak op een gering aantal thema's gecomponeerd.
- Sommige melodieën hadden een overzichtelijke bouw. Ze werden meerdere malen per jaar herhaald op andere teksten.
- De oude jaarcyclus kende minder gezangen dan nu.
- Men volgde de handbeweging (cheironomie) van de koorleider, die met een tekstboek voor zich de melodie en het ritme aangaf.
- Men kende ook het neumenschrift. Tekentjes boven de tekst gaven aan waar een melodie steeg of daalde.

Deze tekens waren een uitwerking van de Romeinse accent-tekens (accentus acutus / en accentus gravis \)

Misschien is het ook de op schrift gestelde handbeweging van de koorleider (neuma = handbeweging of wenk of teken)

De oudst bekende voorbeelden van deze notatie dateren uit het einde van de achtste eeuw.

Neumen

In het begin waren de tekens zeer eenvoudig. Een schuin stijgend streepje van links naar rechts getrokken / (accent aigu) geeft aan, dat de melodie op dat punt stijgt. Dit teken werd virga (= stokje) genoemd. Een schuin dalend streepje van links naar rechts getrokken \ (accent grave) geeft aan, dat de melodie op dat punt daalt.

Dit teken werd langzamerhand verkort en tenslotte een punt; vandaar de naam punctum.

Door combinatie van virga en punctum, / en \ werden nieuwe neumen gevormd:

- Uit de combinatie punctum \ en virga / ontstaat de pes of podatus ✓ (= voet; vanwege de gelijkenis)

Dit teken geschreven boven een lettergreep of een éénlettergrepig woord gaf dan aan, dat er twee tonen moesten klinken, eerst een lagere, dan een hogere. Het gaf niet het juiste interval aan.

- Uit de combinatie virga / en punctum \ ontstaat de clivis ↗ (= helling, omlaag). Dit gaf aan dat er twee tonen gezongen moesten worden, waarvan de tweede lager was. Hoeveel lager werd met dit teken niet aangegeven.

- Een groep van drie, waarbij de middelste noot hoger was dan de andere twee ontstond uit de combinatie punctum-virga-punctum ✓ en wordt torculus (= draai) genoemd.

- Een groep van drie, waarvan de middelste het laagst is wordt porrectus (= gebogen lijn) genoemd. ~

- Drie noten in stijgende lijn vormen een scandicus (= klimmer). ./.

- De climacus (ladder) ./\ geeft een groep van drie noten aan in dalende lijn.

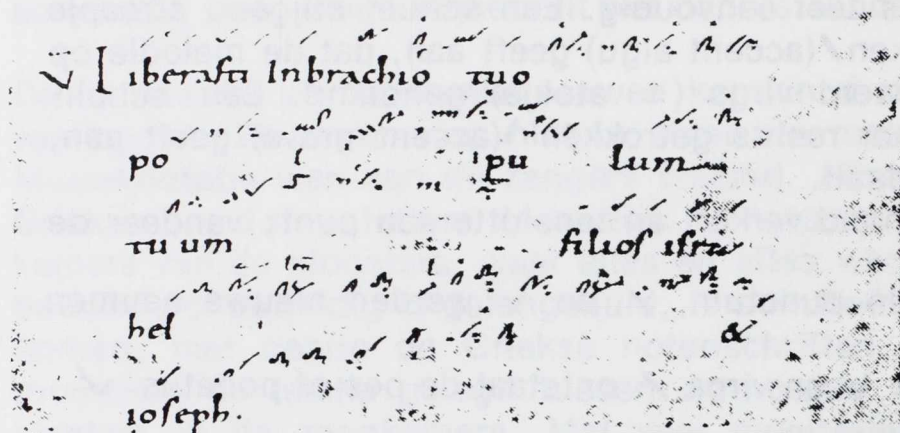
Adiastematische schrift.

Dit neumenschrift wordt het cheironomische of adiastematische genoemd (diastema = interval).

- cheironomisch, omdat de koorzangers de handbewegingen van de koorleider volgden. Immers hij alleen had een kostbaar tekstboek voorzien van tekenjes.

- adiastematisch, omdat dit neumenschrift geen toonhoogte aangaf. De neumen gaven alleen de algemene richting aan, maar niet de juiste melodie. Alleen het aantal noten per lettergreep werd aangegeven, niet de intervallen. Een podatus b.v. kon een secunde aangeven en wel een grote, zoals do-re of een kleine, zoals mi-fa.

Een podatus kon ook een grote of kleine terts aangeven. (do-mi; re-fa) Verder kon de podatus een kwart, kwint of sext aangeven. Binnen eenzelfde notengroep kon men zien of een bepaalde klank hoger of lager was dan de voorafgaande. Tussen de laatste noot van een groep en de eerste noot van een volgende groep was niets vast te stellen. Er was geen houvast. Men schreef "in campo aperto". (= in de open ruimte) De neumen gaven alleen steun, als men de melodie kende.

Codex
St. GALLEN 359
»Cantatorium«,
geschreven um 900
St. Galler Notation

Ieder land, iedere grote abdij ontwikkelde een min of meer eigen neumenschrift-type, met de bedoeling duidelijker te zijn.

Zo kennen we b.v. het Daseia-schrift uit Normandië, waarin men probeerde met een soort runen-tekens toontrappen te noteren. Hucbald van S. Amand († 930) gebruikte 6 lijnen, waar hij tekstlettergrepen tussen plaatste.

In andere gevallen werden letters boven de neumen geschreven, die de intervallen aangaven, b.v. t = hele toon, s = halve toon, D = diatessaron of kwart.

Ook werden letters gebruikt om als algemene waarschuwingstekens te dienen voor de voordracht, of gaven ze alleen maar een richting aan, b.v. a = altius (hoger); e = equaliter (op gelijke hoogte); i = iusum (omlaag); m.i. = multum iusum (= veel lager).

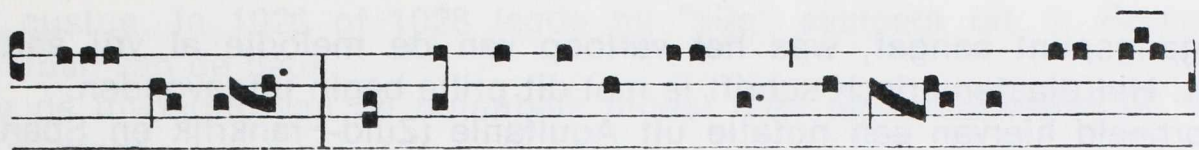
De manier om d.m.v. letters intervallen weer te geven, waarbij a b c d e f g h i k l m n o p stonden voor de latere notennamen la ti do re mi fa sol la ti do re mi fa sol la. Met deze letters werd de melodie nauwkeurig aangegeven.

Als voorbeeld hiervan de Introitus "Dum medium silentium" van de tweede zondag na de geboorte van de Heer, zoals we die kennen in zijn huidige notatie en volgens het handschrift van Montpellier (elfde eeuw).

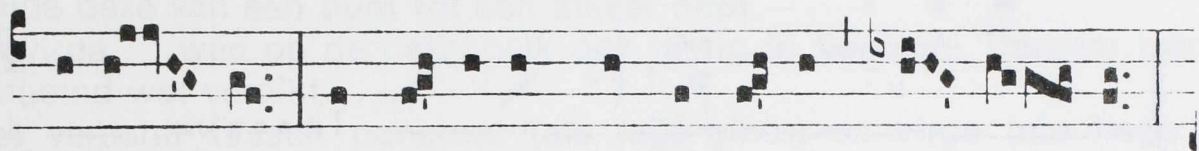
Sap. 18, 14-15; Ps. 92

IN. VIII

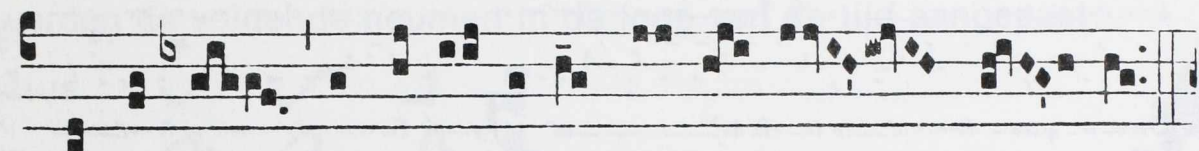
D UM mé- di- um si- lén- ti- um * tené- rent

ó-mni- a, et nox in su-o cur-su mé-di- um i- ter.

habé- ret, omni-pot-ens sermo tu- us, Dó- mi- ne,

de cae- lis a regá- li-bus sé- di- bus ve- nit.

TCT

45

VNI-DE di-um Al-en ei um-er ne ror

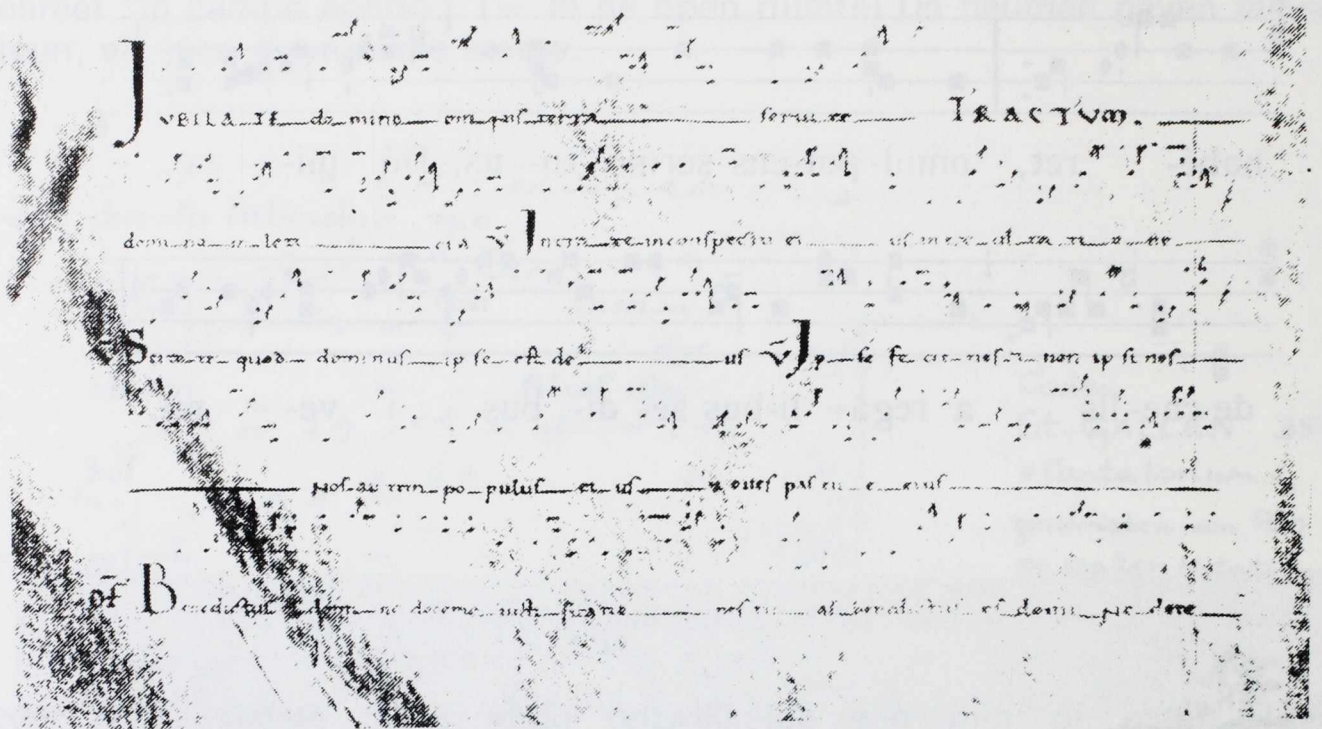
om ni a & nox in su-o cur-su mé-di- um i- ter

habé- ra omni-pot-ens sermo tu- us, Dó- mi- ne

de cae- lis a regá- li-bus sé- di- bus ve- nit.

In Zuid-Frankrijk probeerde men ± 980 de intervallen ongeveer aan te geven door de neumen systematisch hoger of lager te noteren. En eindelijk was het dan zover dat iemand de ingeving kreeg om de neumen die op eenzelfde hoogte gezongen werden, ook werkelijk op dezelfde hoogte te schrijven. Het begin was gemaakt. Om zicht te hebben op dezelfde hoogte. kraste men met een loden stift een lijn in het perkament. De "campo aperto", de open ruimte was niet meer. De neumen hadden dankzij het heldere ogenblik van een wakkere geest een basis gekregen. Door de neumen te plaatsen, meestal boven of op een droge lijn, de linea sicca, die een bepaalde toon

als uitgangspunt aangaf, was het verloop van de melodie al vrij aardig bepaald. Het diastematisch schrift is met dit prille begin uitgevonden. Als voorbeeld hiervan een notatie uit Aquitanie (Zuid-Frankrijk en Spanje) uit de elfde eeuw.

Codex YRIEIX
Paris BN lat. 903
aquitanische Notation
geschreven im 11. Jhd.

Diastematische schrift

Vanuit onze kennis van de notenbalk is het misschien moeilijk te begrijpen, dat men niet eerder op het idee kwam om lijnen te gebruiken om daarmee hoogteverschillen aan te geven. Het ligt nu zo voor de hand. Het is misschien ook zo gegaan met de uitvinding van het wiel. Opeens is het er en niemand snapt waarom er niet eerder aan gedacht is.

Vreemd is wel, dat men na deze ontdekking niet meteen overging tot een echte met inkt getrokken lijn. Maar het principe was er en zou nooit meer verdwijnen.

Om de neumen duidelijker te kunnen plaatsen, veranderde men de streepneumen in puntneumen. De custos of index verscheen aan het eind van een regel. Deze gaf aan wat de eerste noot van de volgende regel was. Eén lijn bleek onvoldoende, dus trok men een tweede, een kwint boven de eerste. De eerste werd de rode f-lijn, de tweede de gele of groene c-lijn. Daarna kwam een derde tussenlijn, de a-lijn en een vierde d-lijn. Guido, zangleraar te Arezzo, een Franse Benedictijn, propageerde de vierlijnige balk, tertswijze gerangschikt met lettersleutel of met bepaalde kleuren en

met custus. In 1026 of 1028 legde hij "zijn" systeem uit in Rome, ten overstaan van de paus.

Door de invoering van de notenbalk moest men de oorspronkelijke tekens wat wijzigen.

- De punctum was als hij op de lijn stond nauwelijks te zien. Daarom groeide deze van een punt tot een dikker noot. • • ■

- De virga was op de notenbalk ook lastig te bepalen. Daarom werd het boveneind wat verdikt. / / 1 1

- Het verschil tussen punctum (als lage noot) en virga (als hoge noot) verviel omdat de notenbalk het verschil in laag en hoog al aangeeft. Vandaar dat alle alleenstaande noten als punctum worden geschreven.

Zo werden de volgende neumen in de loop van de tijd aangepast:

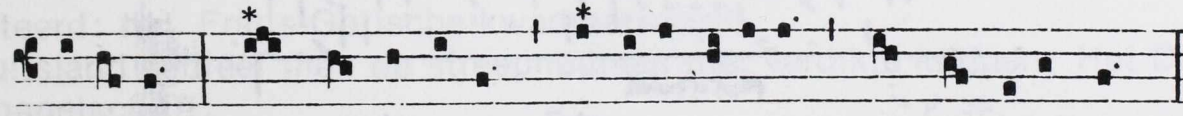
podatus	✓	✓	└	■
clivis	∩	∩	∩	■
climacus	/.	/.	└.	■.
scandicus	.. /	.. /	.. 1	■
torculus	✓	~	~	■
porrectus	~	~	~	■

Guido van Arezzo is ook degene geweest, die ons de huidige notennamen heeft gegeven. Om zijn leerlingen de verschillende intervallen goed in het geheugen te prenten, gebruikte hij de melodie van de hymne "Ut queant laxis". Elk halfvers van deze hymne begint telkens met een hogere noot.

De eerste lettergrepen van elk halfvers, ut...., re...., mi...., fa...., sol...., la...., verdrongen de vroegere alfabetische notennamen.

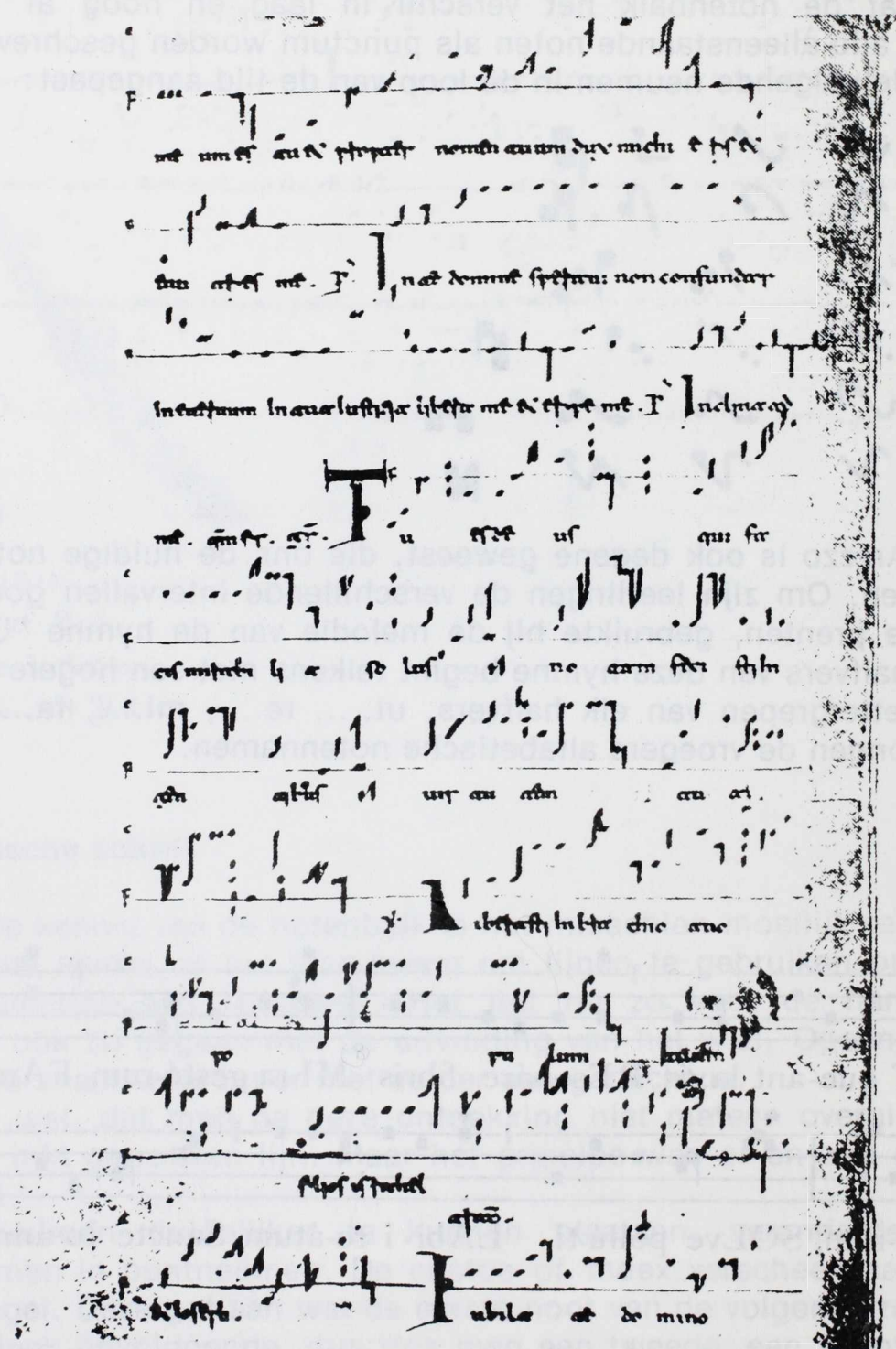
UT que-ant laxis REsonare fibris MI-ra gestó-rum FAMuli

tu-ó-rum, SOLve pollú-ti LABi-i re-átum Sancte Io-ánnes.

Dit notenschrift, dat door een tijdgenoot van Guido "muzikale" neumen genoemd werd, verspreidde zich in enkele jaren door heel Zuid- en West-Europa.

De domschool van Luik was een van de eersten met de nieuwe zangboeken. Utrecht is niet veel later geweest. De abdij van Egmont had in ± 1105 het boek van Guido, waarin hij zijn nieuwe notatie uiteenzette. In Zwitserland en in de Rijnstroken en vele Duitse landen hield men zich nog lang aan het vertrouwde neumenschrift. (in sommige plaatsen zelfs tot in de 15e eeuw). Voor de koorzanger veranderde er trouwens nog helemaal niet veel. Die bleef van buiten leren. De kostbare zangboeken, nu dus eventueel met notenbalk, waren voor de koorleiders.

Codex
 BENEVENT VI, 34
 beneventanische Notation
 auf Linien, 11. - 12. Jhd.

De grote verdienste van Guido van Arezzo is dat hij, door het perfectioneren van het notenbalksysteem, het Gregoriaans definitief veilig heeft gesteld voor de toekomst. Een ander voordeel van de notatie is, dat men nu de mogelijk had om meerstemmige muziek te noteren.

Als men echter het oude neumenschrift in brede kring verlaat, zijn daar ook nadelen aan verbonden.

Het mondeling onderwijs werd minder. Niet meer de koorleider met zijn chironomie, zijn fijne stemnuanceringen en voordracht stonden centraal, maar het grote koorboek waar de zangers zich om schaarden. Het was voortaan gemakkelijker om nieuwe composities te noteren en te verbreiden. Voorwaar geen vooruitgang, omdat het meeste wat gemaakt werd een voorbeeld was van wansmaak en onmuzikaliteit.

Door de aanpassing van de neumen op de notenbalk gingen de fijne ritme-aanduidingen verloren.

Zo werden ✓ en ✓ op de notenbalk beide weergegeven als , terwijl bij de tweede podatus de eerste noot verlengd was.

Zo kan de torculus er voorheen op verschillende manieren hebben uitgezien:

De melodische intervallen werden door de nieuwe notatie zo exact mogelijk aangegeven, de eigenheden en verklarende kleinigheden gingen daarmee verloren.

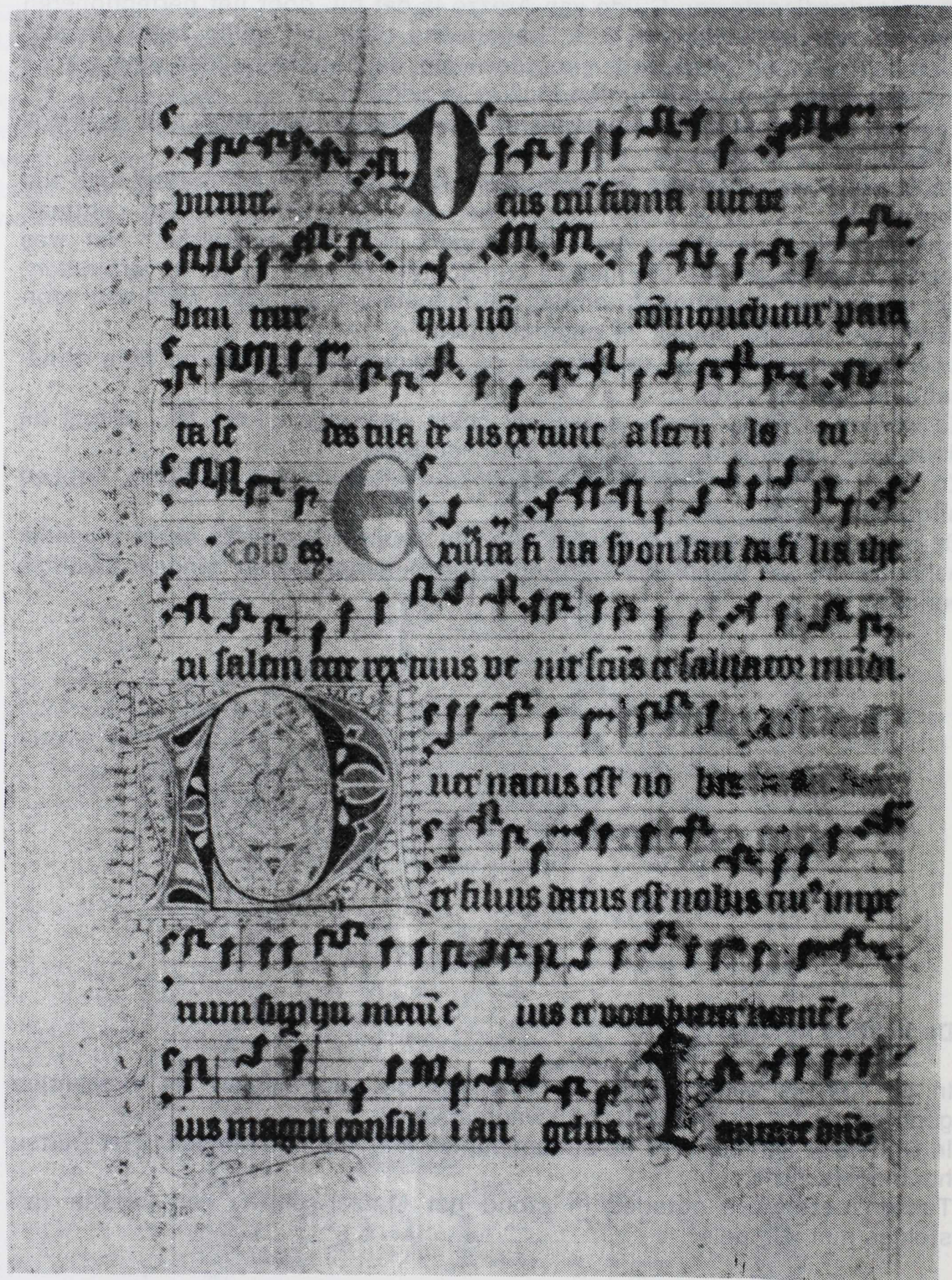
De huidige notatie

In de 13e-14e eeuw werden in Frankrijk de puntneumen als vierkantjes genoteerd: het Frans-Gotische kwadraatschrift.

In Duitsland schreef men de streepneumen met verdikte koppen: Het Duitse hoefnagelschrift.

Tussen deze twee notaties in stond het Metzer-schrift, een notatie van stokjes met wimpels.

Ons tegenwoordige schrift is door de Benedictijnermonniken van Solesmes ontwikkeld naar de 15e eeuwse kwadraatnotatie.

Misgezangen van de Nachtmis, in Germaans hoefnagelschrift. Graduale van het S. Agnesklooster te Amsterdam, eind 15de eeuw geschreven.
Haarlem Bisschopp. Museum hs. 20.

Samenvatting

In de 8e eeuw waren er alleen tekstboeken.

In de 10e eeuw stonden boven de tekst neumen.

In de 11e eeuw werden de notengroepen rond een droge lijn genoteerd.

Iets later met 2 lijnen, de rode f-lijn en de gele of groene c-lijn.

Guido van Arezzo ontwikkelde dit systeem tot 4 lijnen met een sleutel.

Aanpassing leidt tot kwadraatnotatie, verder ontwikkeld door Solesmes tot onze huidige notatie.

Geraadpleegde literatuur:

J.B. Ward "Muziek Vierde Jaar", Desclee, Doornik 1952. Pag. 27 t/m 29.

Hélène Nolthenius "Muziek tussen Hemel en Aarde" Amsterdam 1981.

Pag. 113 t/m 115.

Dom E. Cardine "Première Année de Chant Grégorien", Solesmes 1975.

Vertaling "Basiscursus Gregoriaans" Oosterhout 1979.

Pag. 4 t/m 7 en 78 t/m 80.

J.A. Bank "De Geschiedenis der Katholieke Kerkmuziek" Amsterdam 1947.

Pag. 69 t/m 77

E. Bruning O.F.M. "Het Gregoriaans, Handboek voor Kerkzangers, Koorleiders en Organisten". Doornik 1931. Pag 7 t/m 10 en pag. 204-205.

M. Polspoel "Gregoriaans in 's-Hertogenbosch". Een aantal voorbeelden, die direkt verband houden met de notatieontwikkeling van de handschriften.

Kerkoraal, jrg. 5 - 1, pag. 6 t/m 15, febr. 1980.

jrg. 6 - 2, pag. 36 t/m 41, aug. 1981.

Dom E. Cardine "Semiologie Gregorienne". Nederlandse bewerking van

S. v. Lieshout, Kerkoraal, jrg. 2 - 2, pag. 4 t/m 7.

H. Gantlier "Le Chant De L'Eglise" Solesmes 1961.

J. Leenen

UIT HET KOOR GEKLAPT

Schoia Cantorum in Nederwetten

De geschiedenis van ons koor is al oud. In 1905 is de eerste directeur-voorzanger Piet Pasman overleden. Hij was ruim 50 jaar lid van ons koor van de parochie St. Lambertus te Nederwetten, een kerkdorp in de gemeente Nuenen c.a.

Er was dus al een koor in 1855, misschien al iets eerder. De leeftijd van ons koor is dus ongeveer 130 jaar. Nederwetten telde in 1855 enkele honderden inwoners, nu anno 1983 ongeveer 700.

In 1888 is benoemd tot directeur-voorzanger de heer Jacobus Hannes Pasman.

Zijn opvolger werd in 1910 Harrie Renders, die is benoemd op 14 jarige leeftijd.

In 1966 werd hij opgevolgd door de huidige dirigent dhr. Hendrikus van Stiphout. Helaas heeft die te kennen gegeven te willen stoppen op zijn 65e verjaardag en dat is op 22 mei a.s. Wel blijft hij lid als zanger. Hij zal worden opgevolgd door ondergetekende, Peter Gruithuizen op 23-5-1983, Tweede Pinksterdag.

Dit was in het kort de geschiedenis van ons koor tot op heden, april 1983.

Zover als ik na kon gaan heeft ons koor in hoofdzaak altijd Gregoriaans gezongen. Alleen de laatste 10 tot 15 jaren is uit noodzaak, een aantal leden drong vanuit de parochie daarop aan, overgegaan op een mengeling van Gregoriaans met Nederlandse liederen. Maar als het aan ons, koorleden, ligt zingen we voortaan volledig Gregoriaans.

Tot op heden wordt er gezongen volgens de ordo van Vaticanum II in de toekomst als het even kan volgens de nieuwe ordo.

We zingen elke zondag de Hoogmis plus het grootste gedeelte van de Hoogfeesten. We zingen altijd de vaste gezangen en voor 75% de wisselende gezangen, voor zover we ze ingestudeerd krijgen.

De vaste gezangen willen we in de toekomst als volkszang gaan doen, maar dan moet er eerst een goed boekje voor het volk zijn. Dit zal nog wel problemen opleveren met de keuze.

Bij hoogfeestdagen wordt er wel eens plaats gemaakt voor de jeugd. We hebben een kinderkoor van 25 leden en een jongerenkoor van 20 leden, respectievelijk o.l.v. Ruud Koolen en Lodewijk van der Winkel.

De rouw- en trouwdiensten worden verzorgd door het dameskoor o.l.v. de heer H. van Stiphout.

Vanaf januari 1983 hebben wij met ons koor de cursus Gregoriaans gevolgd. Docent is Silvère van Lieshout. Deelnemers: 17 mannen en vrouwen. Nu al is gebleken dat we daardoor fijner en beter kunnen zingen. Een bijkomstigheid is, maar zeker niet onbelangrijk, dat het waarschijnlijk 4 nieuwe leden oplevert. Nu telt het koor 12 leden, dan misschien 16, wat een mooi aantal is waarmee we verder kunnen bouwen aan de Gregoriaanse gezangen en liturgie.

We repeteren op de donderdagavond van 20.30 - 22.00 uur.

Dat de parochianen de parochie steunen blijkt wel uit het recente verleden: 1980 Aktie nieuw elektronisch orgel.

1981 - 1982 Restauratie kerkgebouw.

1982 Nieuwe tweede luidklok.

Dus wat de toekomst betreft, alle vertrouwen.

Tot slot wil ik nog vermelden dat we de heren van Stiphout en Roijackers, zonder de anderen te kort te doen, zeer dankbaar zijn omdat zij het Gregoriaans-koor de laatste 15 jaren in stand hebben gehouden. Zij hebben, ondanks vele tegenslagen en kritiek toch doorgezet met als resultaat dat we nu verder kunnen gaan. We hebben nu een gemotiveerd koor. Ik ben blij daar lid van te zijn en vanaf 23 mei a.s. mijn krachten te kunnen geven als dirigent.

De aanzet waar Thomas v.d. Elsen in de vorige 'Kerkoraal' over sprak wordt gevolgd door mijn eenvoudig vertelselke over ons koor.

Aan ieder die ik door het Gregoriaans ontmoet heb vele groeten en tot ziens of tot schrijfs.

Peter Gruithuijzen

achtergronden

"HET GREGORIAANS; ZIJN HISTORIEK - ZIJN SCHOONHEID" II

II. SCHOONHEID

Gregoriaans is liturgische muziek, meer nog, is zelf een deel van de liturgie, en heeft als enig voorwerp: het dienen van die liturgie. Het is dus functionele muziek, staat in functie van de liturgie.

Die structurele band met de liturgie heeft alvast tot gevolg dat het karakter van de liturgie zelf, de welbepaalde plaats die het gezang in de liturgie inneemt, en de uitvoerders van het gezang, ook het karakter, de stijl en de moeilijkheidsgraad bepalen. Het verklaren van de schoonheid van het Gregoriaans moet hiermee dan ook rekening houden en men zal aldus een dubbele waarde herkennen:

1. als liturgische gezang en
2. een eigen schoonheid.

A. Als liturgisch gezang.

De Gregoriaanse zang vormt een integrerend deel van de katholieke liturgie en dient dus niet louter als uitwendige opluistering of aanhangsel. De liturgie bepaalt de rituele plaats én de uitvoerders.

Het Gregoriaans gezang is inderdaad niet los te denken van het Gregoriaans sacramentarium, en dat gaat in zijn oudste vorm met grote waarschijnlijkheid terug tot paus Gregorius.

Vormen en voordracht zijn ook totaal doordongen van de geest van de liturgie. Evenals de christelijke liturgie zal de Gregoriaanse zang ingetogen en rustig zijn, de indruk wekken van kalmte en vertrouwen, maar zal anderzijds ook vreugde en geestelijke jubel uitdrukken.

Dit alles wordt verwekt door een edel-voornaam voortschrijden van de melodie, op een kalm en rustig, maar toch soepel ritme met vrije afwisseling tussen binaire en ternaire groepen, en in een diatonische modus-sfeer, d.i. zonder wijzigingstekens en zonder de aantrekkingskracht van de gevoelige noot of leidtoon.

De band met de liturgie is fundamenteel. De zang kan daarbij:

1. een begeleidende rol hebben (Introïtus, Offertorium, Communion)
2. of soms de overhand krijgen (Graduale, Alleluia, Tractus).

Dit zijn luisterstukken die voorgedragen worden door koor of solisten, maar het zijn daarenboven zangstukken die op dát ogenblik primeren boven de andere liturgische handelingen. Ook zal de priester gaan zitten om naar dit liturgiegedeelte te luisteren.

De plaats in de liturgie bepaalt ook de actieve personen voor wie het gezang bestemd is, en deze twee elementen: de liturgische functie én de uitvoerders beïnvloeden karakter en stijl van de gezangen die men kent:
de zeer eenvoudige zang van de celebrant (prefatie, lezingen....)
de zang van het volk (het misordinarium)
de koorgedeelten (Introitus)
de zeer gekunstelde soli (Alleluia-vers)

Aansluitend daarbij moge opgemerkt worden dat éénzelfde tekst verschillende zangwijzen kan hebben al naargelang de functie die hij bekleedt bv. de tekst "Justus ut palma florebit" zal een verschillende melodie krijgen wanneer hij dienst doet als Introitus, Graduale, Alleluia-vers, of Offertorium.

B. Eigen schoonheid.

Bezit het Gregoriaans een liturgische godsdienstige schoonheid, dan heeft het daarnaast ook een eigen esthetische betekenis.

En hier moet men wijzen op de typisch eigen kenmerken:

- het is zuiver vocaal en de omvang is beperkt tot die van de menselijke stem
- het is daarbij principieel eenstemmig, en zelfs onbegeleid - een orgelbegeleiding kan nuttig zijn voor zangers, maar wordt niet gevraagd door de zang die volmaakt is in zijn puur-melodische eenstemmige gestalte.
Het valoriseert a.h.w. de mogelijkheden voor de absolute melodie.
- het staat steeds in één der oude kerkmodi, elk met een eigen sfeer.

Als éénstemmige vocale muziek moet steeds de vraag gesteld worden naar de relatie tekst - muziek, zowel technisch als inhoudelijk.

Technisch maakt men onderscheid tussen:

- syllabische (overwegend één noot per lettergreep)
- neumatische (weinig versierd)
- melismatische zang (zeer versierd).

Voor de syllabische zang volgt het vrije ritme van de tekst,

bv. de gezongen lezingen, epistel, evangelie, de gebedszangen Prefatie en pater noster; de psalmen - sommige antifonen en hymnen.

Hierin worden de natuurlijke bewegingen van de gebruikte taal nog versterkt. Klemtoon, woordmelodie, zinsmelodie (bv. een vragende toon) en ademhaling bepalen de bouw van het recitatief. Aan deze syllabische zang ligt dus het nadrukkelijk gedeclameerde (latijnse) woord tot grondslag. Het vastleggen van deze gebedszangen heeft vroeger aanleiding gegeven tot het opstellen van formules, die echter, weer in functie van de liturgische plechtigheid kunnen verschillen. Aldus kent men bv. voor de psalm de *tonus simplex*, of *ferialis*, de *tonus festivus* of *solemnis* enz.

De neumatische (normaal 2 of 3 noten per syllabe) en vooral de melismatische gezangen (rijk versierd, bestemd voor de solisten), zijn uiteraard meer kunstzinnig. Niet zelden is de tekst hier niet meer dan een uitgangspunt voor de stemming. Bij syllabische zang, en ook gedeeltelijk

bij neumatische, verloopt de melodie de intensiteit van de tekst; bij zeer versierde gezangen kan de muziek de inhoudsgedachte intensifiëren, maar heerst er ook een gevaar voor overwoekering van de tekst door het muzikale.

Dit gevaar is er uiteraard niet bij gemeenschappelijke volkszang met actieve deelname der gelovigen die, zoals 't einde van de prelatie zegt: *una voce dicentes*, gezamenlijk, als uit één mond, de lof zingen.

Reeds vroeg rees de vrees dat het eigen kunstzinnig element te veel op de voorgrond zou treden, dit ten nadele van het religieus aspect. En St. Augustinus bv. had de vrees dat het genieten van de zang de overhand zou krijgen, en dat het kunstgenot het godsdienstig aspect zou overschaduwten. Anderzijds bekende hij toch ook juist dóór de zang een grotere inwerking te ondervinden van de tekst.

Maar hier speelt natuurlijk het probleem van de verhouding woord-muziek, en ook het probleem van de verhouding muziek-religie, een dubbel probleem dat vooral heden ten dage zwaar wordt gevoeld.

Eenheid en evenwicht tussen woord en muziek, en tussen muziek en religie, zijn wél te vinden in het Gregoriaans, zelfs in de soms uitgebreide melismen van een Alleluia, want daar gaat het uitsluitend om een jubilus (jubel), en St. Augustinus schreef: wie jubelt spreekt geen woorden.

Zelfs zonder dat men de tekst begrijpt komt men onder de indruk van die serene, rustig deinende muziek, die vooral in onze tijd zo een weldoende invloed uitoefent.

Belangrijk in de Gregoriaanse melodie is wat men noemt: het kleine ritme en het grote ritme.

1. het klein of elementair ritme behelst het ritme van de verscheidene bestanddelen van een melodische zin: - zowel de accenten bij syllabische zang, als de ordening en de accentuering van de verschillende notengroepen.

Het probleem van het klein ritme is wezenlijk verbonden met deze melodieën die slechts na een periode van mondelinge overlevering werden opgetekend. Sommige van deze boeken met neumennotatie bevatten bij de neumen kleine tekens die wellicht betrekking hebben op het ritme - andere op de toonhoogte, tempo en voordracht.

Over de preciese betekenis van deze ritmische tekens is men het echter niet eens (misschien werden ze eerst opgetekend door de zangmeester voor eigen gebruik). Vandaar dat de discussie mogelijk is tussen de mensuralisten (die het Gregoriaans geritmeerd, in maat willen uitvoeren) en de equalisten (voorstanders van een vrije ritmiek).

In het Graduale romanum en het Vesperale romanum zijn op last van Pius X de kerkelijke gezangen in hun oorspronkelijke algeheelheid en gaafheid hersteld -dit gebeurde door de Benedictijnen van Solesmes na vergelijkende bronnenstudie op de oude handschriften - maar in verband met de uitvoeringswijze werd geen enkel ritmisch stelsel vooropgesteld, maar ook geen enkel verboden. De vrijheid wordt dus gelaten aan de wetenschap: "Geen enkel systeem willen we goed- of afkeuren, en in de strijd tussen de verschillende Gregoriaanse scholen kiezen we geen partij".

Kan het kleine ritme voor de uitvoering grote problemen stellen, esthetisch is het groot ritme het belangrijkste.

2. Dit groot ritme beoogt de ordening van de beweging van een volledige melodische zin. Het wil niet alleen neumen - en notengroepen verenigen binnen de zinsdelen, maar ook zinsdelen verbinden tot zinnen en perioden. Het groot of fraseologische ritme beoogt dus de indeling van de grote lijnen, d.i.: de melodische opbouw van elke zin afzonderlijk, de verhoudingsband onder de verscheiden zinnen, en de dynamische band van een hele periode.

In de melodievorming, de structuur of opbouw van een stuk, vindt men enkele algemeen muzikale procédé's als: motiefherhaling (echoformule), periode in boogvorm, periode in twee- of driedelig contrast, variatievorm (vaak gebruikt in tractus), tweedelige AB-vorm (Graduale) driedelige ABA-vorm (Alleluia - vers - Alleluia) of ABC-vorm (Kyrie, Agnus Dei), regelmatige arsis- en thesisgroepen die bij elkaar aansluiten als bogen (om een stijging te benadrukken kan men bv. na een arsis, een tweede laten volgen, en zelfs nog een derde).

C. Andere waarden.

Brengt het Gregoriaans ook andere dan absolute muzikale waarden? In welke mate houdt het rekening met woord- of tekstuitbeelding? Is er subjectiviteit ten opzicht van persoonlijke gevoelens? Dit zijn vragen die terecht mogen worden gesteld.

Tekstmuziek voor gemeenschapzang verdraagt minder subjectieve verklanking, geen al te persoonlijke uiting van het gevoel, maar behoort eerder tot een meer objectieve stijl, op zoek naar de ideale harmonie tussen woord en klank. Van echte woord-"uitbeelding" of -"schildering" is er weinig of geen spraak.

Een gedachte van stijging of daling kan worden weergegeven door een stijgende of dalende melodieliijn; een gedachte van rust, een gevoel van blijven of verwijlen, door een langer volgehouden toon. Toch moet men voorzichtig zijn dat dit niet eerder een toevallige coïncidentie is.

Meer kunnen wij in grote lijnen spreken van gevoelsuitdrukking, maar hierbij moet dan rekening gehouden worden met muzikale elementen die voor ons oor toch wat vreemd geworden zijn, zoals bv. de modus. Wij hebben immers grotendeels het echte begrip verloren van de eigen gevoels-sfeer van iedere modus, zoals die door de middeleeuwen blijkbaar sterk aanvoeld werd. Men zou zo de indruk kunnen hebben dat de melodie op de Introïtustekst van Pasen, Resurrexi, niet dié jubel uitdrukt die wij verwachten. Maar toch is er duidelijk een ingehouden, kalme vreugde aanwezig, niet uitbundig weliswaar, maar misschien is juist daardoor de innerlijke rust en vreugde des te groter.

Prof. Dr. Jozef Robijns
Professor in de mu-
ziekwetenschap aan de
katholieke Universiteit
te Leuven.

HET NIEUWE PSALTERIUM MONASTICUM I

I. Inleiding

De lezer van Kerkoraal is uiteraard der zaak niet onmiddellijk geïnteresseerd in het nieuwe "Psalterium, cum canticis Novi et Veteris Testamenti, iuxta regulam S.P.N. Benedicti et alia schemata Liturgiae Horarum monasticae, cum cantu gregoriano, cura et studio monachorum solesmensium, Solesmis MCMLXXXI" (Psalterium, met cantieken uit het Oude en Nieuwe Testament, volgens de regel van onze Heilige Vader Benedictus en volgens andere schema's die bij de monastieke Liturgie der Uren gebruikt worden, met gregoriaanse zang, verzorgd door de monniken van Solesmes, Solesmes 1981). De meeste lezers zullen immers geen deel uitmaken van of door oblatuur verbonden zijn met de Benedictijner Orde, en dus ook geen directe belangstelling hebben voor nieuwe uitgaven of veranderingen in het koorgebed der Benedictijnen.

Dit Psalterium is voor de lezer echter wel interessant in zoverre het als eerste grotere uitgave een nieuw tijdperk van gregoriaanse edities inluidt, die door Solesmes verzorgd zullen worden. Dit nieuwe tijdperk zou men het derde kunnen noemen. Was immers het eerste tijdperk gekenmerkt door de prille intuïties van Dom Guéranger en Dom Pothier, en het tweede door de paleografische studies en de rythmische theorie van Dom Moquereau (met als opvolger Dom Gajard c.s.), dan zal dit derde tijdperk ongetwijfeld het stempel dragen van de semiologische studies van Dom Cardine en de modale studies van Dom Claire. Het toekomstige Antiphonale Romanum deel I, dat in de loop van dit jaar zal uitkomen, en dat de invitatoria en de hymnen zal bevatten, het Antiphonale Romanum deel II, dat de antifonen, de responsories etc. zal bevatten, en andere edities waaronder naar wij hopen een kritisch Graduale, een boek met de passiezang en een Antiphonale Monasticum; al deze toekomstige uitgaven zullen min of meer in de lijn liggen van deze eerste editie: het Psalterium Monasticum.

II. Voorgeschiedenis en inhoud

Allereerst echter in het kort de voorgeschiedenis van het Psalterium. Het Tweede Vaticaans Concilie heeft een hervorming van de liturgie gevraagd, die na het Concilie door diverse commissies ter hand is genomen met als resultaat een indrukwekkende rij uitgaven van de vernieuwde liturgie: een nieuw Missaal, een nieuw Lectionarium, een nieuwe Ordo Cantus Missae, nieuwe uitgaven voor alle mogelijke kerkelijke ritussen en ook een nieuw "brevier", het zgn. Liturgia Horarum. Overeenkomstig de wens van het Concilie is in laatstgenoemde uitgave voor de lezingen op grotere schaal geput uit de schat van de H. Schrift en de Kerkvaders, wordt er de nadruk gelegd op de "veritas horum", het op de juiste tijd bidden van de verschillende uren, en is er het gebed om pastorale redenen per dag nogal

ingekort, wat een vierwekelijks psalmrooster met zich meebrengt. Bovendien is voor de psalmen de studie-uitgave van de latijnse Neo-vulgaattekst benut. Op deze wijze kwam dus voor de romeinse ritus zeer spoedig een nieuw en in menig opzicht doorwrocht "brevier" tot stand, waar de volks-taaluitgaven rijkelijk uit konden putten.

Intussen was de Benedictijner Orde liturgisch in "gisting", mede omdat in deze Orde elke abdij afzonderlijk vanouds een vrij grote zelfstandigheid geniet. Een gezamenlijke normerende latijnse uitgave kwam niet tot stand. Elk klooster experimenteerde, korte in, veranderde, en bepaalde de mate van het gebruik van latijn of volkstaal. De dringende wens van Paus Paulus VI om het latijn in de abdijen te handhaven, legden de Benedictijnen over het algemeen naast zich neer; integendeel, het Abtencongres van de Orde vroeg en verkreeg volstrekte vrijheid voor elke abdij om zijn eigen koorgebed "gestalte te geven". Langzamerhand raakten de abdijen die het latijn behielden, steeds meer in een isolement, terwijl daarentegen in bepaalde taalgebieden, bv. het duitse, min of meer algemene gezamenlijke uitgaven tot stand kwamen en nog komen.

Tenslotte beseftte de leiding van de Confederatie van Benedictijnen, dat de als bij uitstek liturgisch bekend staande Orde het toch niet helemaal zonder officieel of quasi-officieel boek kon stellen, hoewel men aan de andere kant de individuele vrijheid der abdijen niet aan banden wilden leggen. Zo ontstond als merkwaardig compromis de "Thesaurus Liturgiae Horarum Monasticae, Romae 1977" (Schatkamer voor de monastieke Liturgie der Uren, Rome 1977), die als uitgave weliswaar is goedgekeurd door de romeinse Congregatie van de Eredienst, wat echter niet betekent dat het boek als zodanig ook maar enige kracht van wet bezit, omdat het, blijkens het goedkeuringsschrijven van diezelfde Congregatie, slechts "voor de afzonderlijke monniken- en monialengemeenschappen tot hulp en voorbeeld dient om het Goddelijk Officie op eigen gezag te vernieuwen en met groter vrucht te vieren".

Het is dus een liturgisch werkboek, geen brevier zoals het Liturgia Horarum, hoewel de gebeden, verzen en korte lessen (vroeger kapittels genaamd) ervan overgenomen zijn. Geen enkele psalm, cantiek of hymne (behalve dan de "eigen" hymnen) staat erin afgedrukt. Zij worden alleen gerangschikt naar de vier verschillende psalmroosters, "schemata" genaamd, die ook in het Psalterium gebruikt worden: schema A, het rooster van S. Benedictus, maar dan zonder de Priem; schema B, eveneens een éénwekelijks psalmrooster, doch zonder dat er psalmen elke dag herhaald worden; schema C en D, beide tweewekelijkse psalmroosters. Schema B is op het moment het meest verspreid, schema A, C en D minder. Er zijn overigens ook andere, niet in de Thesaurus vermelde schemata in gebruik. Wat de antifonen aangaat, deze staan volledig afgedrukt, doch zoals in het Liturgia Horarum zonder muziek.

Deze gecompliceerde situatie en de dienovereenkomstig gecompliceerde "Thesaurus" waren dus het uitgangspunt voor Solesmes, toen de abdij gevraagd werd een vernieuwd monastiek latijns Psalterium het licht te doen zien. De hiernavolgende inhoudsbeschrijving toont aan, dat ook het Psalterium noodgedwongen een gecompliceerd boek is geworden. Het boek

opent met een voorwoord (VII-VIII), geeft dan de verschillende psalmtonen tot aan de mediant (IX-X; meer gegevens volgen hopelijk in het toekomstige Ant. Rom.), en vervolgens de toon van de lessen (XI).

Het eerste deel van het boek begint met SCHEMA A, doch mét de Priem: de Priem van maandag tot en met zaterdag (1-25), de Invitatoriumpsalm 94 met antifonen (26-27), de Metten (voortaan Vigilie geheten) en de Laudan van zondag tot en met zaterdag (28-260; op 63-65 onderbroken door rubrieken als men de Priem weglaat), psalm 118 (261-278), de Priem, Terts, Sext en Noon van de zondag (278-282), de Terts, Sext en Noon van de maandag (282-285) en van de weekdays (285-301), de Vespers van zondag tot en met zaterdag (302-351), en tenslotte de Completen (352-361). Dan volgt SCHEMA B (363-378), vooral de cantieken met hun antifonen; de psalmen en hun antifonen zijn al in schema A afgedrukt. Dan SCHEMA C (379-398), ook weer alleen de eigen cantieken voluit. Dan SCHEMA D (399-405), geheel uit verwijzende rubrieken bestaande.

Het tweede deel van het boek opent met de Ordinaria voor de verschillende tijden van het kerkelijk jaar (407-435). Dan volgen de antifonen, verzen en cantieken voor de Vigilies van de grote en kleine feesten (437-514). Dan worden een aantal oude of op oude liturgieën geïnspireerde voorbeelden gegeven van de litanie-gebeden op het einde van de Laudan en de Vespers (515-520). En het boek sluit met een "Collectarium", dwz. een lijst met de plechtige gebeden of Collecta's voor alle dagen van het Kerkelijk jaar (521-551). Tenslotte volgen nog diverse alfabetische Indices en de algemene Inhoudsopgave (553-561).

Het boek is allereerst een **Psalterium**: het geeft dus de **tekst** weer van de psalmen en de cantieken. Alleen de bijbehorende antifonen zijn van muziek voorzien, alsook de responsoria brevia. Verder bevat het boek geen muziek, vooral niet in het tweede deel. Waarom is het dan toch een 561 pagina's tellend boek geworden? Omdat vele zaken die strikt genomen niet tot een Psalterium behoren, erin zijn opgenomen, en wel om twee verschillende redenen. De voornaamste is dat de noodzakelijke verdere uitgaven nog niet tot stand zijn gekomen: zo heeft men vast een keuze gegeven van Invitoria en Hymnen (nogmaals: alleen de tekst), van verzen, korte lezingen, litanieën en gebeden. De tweede reden is echter de koorpraktijk in Solesmes en een aantal andere kloosters: daar worden de Metten (=de Vigilie) niet gezongen doch "recto tono" geciteerd, behalve op de Hoogfeesten. Daarom is een flink deel van het boek (407-514) besteed aan het afdrukken van de teksten van de antifonen e.d. van de Vigilies op de diverse feesten; wat immers voor recto tono reciteren voldoende is én handig, want men hoeft tijdens het officie niet met twee boeken op de schoot te zitten.

III. Liturgie

Tot zover iets over de inhoud van het boek. Nu moet de recensent zich aan de moeilijke taak van bespreking en waardering zetten van dit in zo menig opzicht gecompliceerde boek. Allereerst het **liturgische** aspect. Dit was een

uiterst moeilijke opgave voor Solesmes, vooral door de 4 verschillende psalmroosters. Dit hebben zij als volgt trachten op te lossen: alles wat de vier roosters gemeenschappelijk hebben, is onder schema A afgedrukt, zodat het traditionele rooster de ereplaats krijgt én het gemak alles achter elkaar afgedrukt te vinden. Onder schema B, C en D staan de eigen teksten afgedrukt, en verder alleen verwijzingen naar schema A. Het boek is dus voor degenen die B, C, en D volgen, uiterst moeilijk in het gebruik, m.i. in de koorpraktijk zelfs onmogelijk, maar Solesmes had geen ander oplossing, omdat anders het boek 1000 pagina's dikker zou zijn geworden, of men had voor B, C en D aparte boeken hebben moeten drukken, wat natuurlijk financieel niet haalbaar was. B, C en D verdelen ook de psalmen in kleinere stukken, die elk apart een antifoon nodig hebben. Deze staan onder A, zodat degene die A volgt, wel allerlei door hem niet gebruikte antifonen en voor hem niet terzakedoende rubrieken moet overslaan. Dit alles maakt van het Psalterium enigszins een "onmogelijk" boek, maar Solesmes stond in deze ook voor een "onmogelijke" opgave. Overigens zij nog eens ten overvloede opgemerkt, dat ook dit Psalterium als uitgave weliswaar is goedgekeurd door Rome, doch evenmin als de Thesaurus waardoor kracht van wet bezit: het is slechts een hulpmiddel "waardoor monniken en monialen van Onze Orde in staat worden gesteld het vernieuwde Officie met gregoriaanse zang te vieren" (voorwoord, VII).

IV. De druk

Ten tweede iets over de **druk** van het boek. Ook dit is een enorm moeilijke opgave voor Solesmes geweest: de drukkerij-uitgeverij Desclée had immers in het begin van de jaren zeventig de gregoriaanse looddrukletters aan de kant gedaan, omdat de kerkelijke situatie zich zodanig leek te zullen ontwikkelen, dat geen gregoriaanse uitgaven meer te voorzien zouden zijn, en omdat zich juist in die jaren over het algemeen in de drukkerswereld een revolutie voordeed van looddruk naar offsetdruk (d.i. door middel van foto-compositie). De buitengewoon verfijnde gregoriaanse looddruk was oorspronkelijk door Solesmes ontwikkeld en uiteindelijk doorverkocht aan Desclée. Maar nu stond Solesmes opnieuw voor de taak van voren af aan te beginnen: nl. een methode te ontwikkelen om gregoriaanse muziek "foto-compositorisch" te zetten en in offset te drukken. Geen enkele drukkerij nam het risico van de investering, zodat Solesmes zelf al de proefnemingen met deze druk, die uitermate ingewikkeld is (vooral de correspondentie tussen noten en tekst), moest financieren. Uiteindelijk is er een redelijk resultaat uit de bus gekomen, maar toch kan de op drukgebied terzakekundige gebruiker nog de nodige feilen en smetten opmerken. Sommige bladzijden zijn nog ontsierd door lijntjes of vlekjes, of door niet in de finesses opgemaakte lay-out (bv. 35,46,69,72,119,297,350,518). Ook is de tekening der noten niet altijd zo duidelijk en elegant als de perfecte looddrukuitgaven. Een curiosum is, dat de Oriscus om zo te zeggen in spiegelbeeld is afgedrukt tegen de manuscripten en vroegere edities in; misschien om de pes quassus gemakkelijker te kunnen ontwerpen? maar nodig lijkt dat niet.

Bovendien heeft de nieuwe drukmethode wellicht de aandacht afgeleid van de drukproeven, zodat in het boek jammergenoeg honderden drukfouten zijn blijven staan, gemiddeld zo'n 1 à 2 per pagina, veelal de accent-plaatsing betreffende (bv. 450:4; 451:5; 454:2; 455:1; 457:4; 459:2). Overigens is de gebruikte letter naar offset-maatstaven fraai, doch misschien toch wat klein voor gebruik in soms minder goed verlichte kerken.

V. De Neovulgaattekst

Ten derde de nieuwe **Neovulgaattekst** van de psalmen. De tekst die het Psalterium afdrukt, is die van de Editio Typica (d.i. de eerste officiële normerende uitgave van 1979) van de volledige Neovulgaatbijbel. Tot nu toe is in het Liturgia Horarum en in het Missaal de studieuitgave benut. Deze definitieve tekst echter heeft enkele kleine verschillen en verbeteringen t.a.v. de studietekst en zal voortaan in de toekomstige romeinse (her)uitgaven gebruikt worden.

Ook de plaatsing van de flex- en medianttekens (de kruisjes en sterretjes) heeft Solesmes praktisch geheel overgenomen van het Liturgia Horarum. Toch is deze plaatsing in de nodige gevallen weinig gelukkig en duidelijk voor verbetering vatbaar. Twee voorbeelden: 1. "Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, † a peste perambulante in tenebris,* ab exterminio vastante in meridie" zou moeten luiden: "Non timebis a timore nocturno,* a sagitta volante in die, // a peste perambulante in tenebris,* ab exterminio vastante in meridie" (ps 90,p.354; vlg. parallelisme: nocturno - die, tenebris - meridie). 2. "Quis est iste rex gloriae?* Dominus fortis et potens, Dominus potens in proelio" zou moeten zijn: "Quis est iste rex gloriae? † Dominus fortis et potens,* Dominus potens in proelio" (ps 23, p.37). Zo zijn er nog tientallen gevallen aan te wijzen.

VI. Psalmodie

Nu zullen wij overgaan tot de bespreking van de muzikale kant van het Psalterium, wat de lezer van Kerkoraal wel het meest zal interesseren. Allereerts de **psalmtonen**. Want hoe eenvoudig en bescheiden deze tonen binnen het totale gregoriaanse repertoire ook zijn, zij maken er in zekere zin tevens de kern en de oorsprong van uit, vooral als het gaat over de "feriale", d.i. door-de-weekse psalmantifonen zoals er in dit boek zoveel staan afgedrukt. Dit in tegenstelling tot de rijker bewerkte antifonen, bij het Magnificat van de zondagen door het jaar bijvoorbeeld, die in feite zelfstandig ontwikkelde muziekstukjes, ja soms bijna kleine aria's geworden zijn. De feriale antifonen evenwel zijn niets anders dan kleine borduursels en versiersels van de psalmodie, en daarom is het goed eerst over de psalmodie zelf te spreken.

Ieder weet dat de tonen van de psalmodie sinds lang gerangschikt zijn volgens een acht-modaliteitensysteem met vier authentieke en vier plagale

modi. Maar wellicht weten vele lezers door middel van cursussen of andere informatie ook, dat dit systeem een achteraf aangesnoerde dwangbuis is geweest, die bepaalde variaties, ja soms zelfs bepaalde archaïsche systemen op de "juiste" plaats perste. Dit kwam tot nu toe in het Antiphonale Monasticum het duidelijkst te voorschijn: naast de acht gebruikelijke psalmodien figureerden daar nog andere tonen, die eigenlijk niet in het systeem pasten; afgezien van het feit dat binnen het systeem bij sommige plagale modi de tenor een kwart hoger (4 & 8), bij andere slechts een terts hoger (2 & 6) dan de grondtoon ligt. De tonen die niet in het systeem pasten, zijn:

- de zgn. IVa-modus alteratus: grondtoon la, psalmodie re.
- de tonus irregularis: grondtoon la, psalmodie la, met een sa erboven.
- de tonus in directum: psalmodie do; deze werd nooit met antifoon gezongen.
- de tonus peregrinus: grondtoon sol, psalmodie 1e helft la, 2e helft sol.

Vaals, fr. C.N.P.M. Pouderoijen O.S.B.
(wordt vervolgd)

mededelingen

WARD CENTRUM NEDERLAND

Boeken

Bestelnr.:

	GREGORIAANS
8111 - Graduale Romanum (1974; linnen)	f 40,—
8112 - Liber Cantualis (1979; kunstleer)	f 8,—
8113 - Liber psalmorum pro communione (1980; privé uitgave)	f 15,—
8114 - Psalterium (1981; linnen)	f 70,—

Platen

Gregoriaans

8131 - De metten van Kerstmis *	f 25,—	] S O L E S M E S
8132 - Kerstmis: nachtmis en dagmis *	idem	
8133 - Johannuspassie en kruisaanbidding *	idem	
8134 - Pasen: dagmis *	idem	
8135 - Requiemmis met officie *	idem	
8136 - mis en officie van Benedictus *	idem	
8137 - 23e en 33e zondag door het jaar St. Jozefkoor	f 18,90	
8138 - Venite exsultemus abdijskoor Grimbergen	f 18,90	

U kunt uw bestelling plaatsen bij:

WARD CENTRUM NEDERLAND
WILLEM PRINZENSTRAAT 43
5701 BC HELMOND
04920 - 45597

Portokosten zullen in rekening worden gebracht.

Prijzen vanaf november 1981.

Het boek "Studie over het Gregoriaans" van Hélène Nolthenius is voor f 90,— (inclusief verzendkosten) verkrijgbaar bij het Ward Centrum.

DIRECTIECURSUS I

(M.L. Egbers)

Les 1

- behandeling ictus → tacteren : **ritme**
- herhaling **modi** → { solmiseren
gehoorvorming

vaste gezangen uit Kyriale

- **stemvorming + koortraining**

Les 2 + 3

- golfarsis + arsis-thesis : **chironomie**
- herhaling modi → { solmiseren
gehoorvorming
- vaste gezangen + mis-recitatieven
- stemvorming + koortraining

Les 4 + 5 (S. v. Lieshout)

- **vormleer** : -gezangen van Kyriale.
 - antifonale gezangen
 - responsorische gezangen

Les 6 t/m 10

- de gezongen mis van de komende zondag
 - antifonale gezangen } **directie**
 - responsoriale gezangen } **liturgische achtergronden**
analyse
- stemvorming + koortraining

data: 6/9 - 13/9 - 20/9 - 27/9 - 4/10 - 11/10 - 25/10 - 1/11 - 8/11 - 15/11

Plaats: Zusterklooster - Choorstraat 7 - 's-Hertogenbosch

Kosten: f 100,—

U kunt zich inschrijven door een briefje met daarop naam, adres en telefoonnummer te sturen naar:

Ward Centrum Nederland
Willem Prinzenstraat 43
5701 BC Helmond

U kunt ook bellen. Het telefoonnummer is 04920 - 45597

Gelijktijdig dient U f 100,— over te maken naar de RABObank rek.nr. 17.10.50.851 t.n.v. Ward Centrum Nederland.
Bevestiging na ontvangst betaling.

WARD CENTRUM NEDERLAND

muziek-pedagogisch instituut

VERZORGT

KURSUSSEN IN HET KADER VAN DE WARD-OPLEIDING

KURSUSSEN GREGORIAANS VOOR KOORZANGERS EN DIRIGENTEN

EEN GRATIS "INFORMATIE-BULLETIN"

Inlichtingen bij:

Ward Centrum Nederland

Willem Prinzenstraat 43

5701 BC Helmond

Tel. 04920 - 45597

